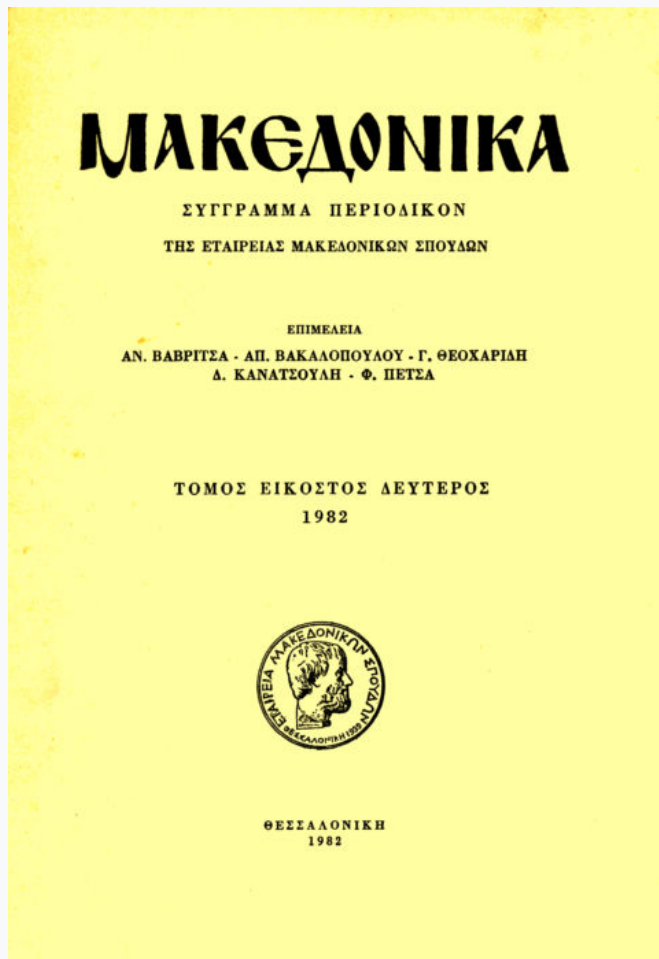

Μακεδονικά

Τόμ. 22, Αρ. 1 (1982)

Ο Βεροιώτης μοναχός και Όσιος Νικόδημος ο νέος της Θεσσαλονίκης (13ος-14ος αι.) και τα σχετικά προβλήματα

Γιώργος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.516](https://doi.org/10.12681/makedonika.516)

Copyright © 2014, Γιώργος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1982). Ο Βεροιώτης μοναχός και Όσιος Νικόδημος ο νέος της Θεσσαλονίκης (13ος-14ος αι.) και τα σχετικά προβλήματα. *Μακεδονικά*, 22(1), 96–111. <https://doi.org/10.12681/makedonika.516>

Ο ΒΕΡΟΙΩΤΗΣ ΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΟΣΙΟΣ ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ Ο ΝΕΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (13ος-14ος αι.) ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ*

1. Εισαγωγικά

Είναι αξιοπερίεργο και αξιοσημείωτο τὸ γεγονός ὅτι ὁ ὁσιος τῆς Θεσσαλονίκης Νικόδημος ὁ νέος ἔμεινε στὴν ἀφάνεια καὶ στὴν ἀγνοία ἀκόμα καὶ τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν, ἂν καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς του καὶ ἡ κατοπινὴ του ἀκτινοβολία παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον.

Ἄς δοῦμε ὅμως πρῶτα τί γνωρίζομε γιὰ τὸν βίο καὶ τὰ θαύματα τοῦ Νικοδήμου.

Μοναδικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γι' αὐτὸν εἶναι ἐγκωμιαστικὸ «Ὑπόμνημα», τὸ ὁποῖο ἔγραψε ὁ γνωστὸς Θεσσαλονικιώτης ἱερωμένος, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφέας καὶ ὕστερα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως Φιλόθεος, ὁ ἐπιλεγόμενος «Κόκκινος», καὶ πρωτοδημοσίευσε ὁ Μ. Γεδεὼν στὸ «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας»¹. Αὐτὸ θὰ ἀναδημοσιευτεῖ ἀσφαλῶς στὴν ἐκδοσὴ τῶν συγγραμμάτων του μαζί μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου².

Ὁ Γεδεὼν τὸ δημοσίευσε μὲ τὸν τίτλο:

«ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ὑπόμνημα εἰς τὸν ὁσιον πατέρα ἡμῶν Νικόδημον τὸν νέον, τὸν ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ

* Τὸ κείμενο αὐτὸ διαβάστηκε (χωρὶς τίς ὑποσημειώσεις) ὡς ἀνακοίνωση (29.5. 1982) στὰ πλαίσια τοῦ Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 29-30 Μαΐου 1982) τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας.

1. Βλ. «Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας», τ. 1, τεύχος Β', Κωνσταντινούπολις 1911, σ. 175-185 καὶ σ. 147, 151 καὶ 186.

2. Βλ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, Τὰ ἀγιολογικὰ ἔργα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ΕΕΘΣΠΘ 23(1978) 9-21. Τὸν Νικόδημο ἀναφέρει στίς σ. 10, 11, 13 καὶ 18-19. Πρβλ. Β. Ψευτογκᾶ, Ἡ ἐκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου, δ.π. 21(1976) 362 καὶ τοῦ Ἰδίου, Φιλοθέου Κοκκίνου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ἔργα, τ. 3, Λόγοι καὶ ὁμιλίαι, Θεσσαλονίκη 1979. Τὸ τελευταῖο βιβλίο ἐπανεκδόθηκε καὶ στῇ σειρᾷ «Θεσσαλονίκης Βυζαντινοὶ Συγγραφεῖς», ἀριθ. 2, Θεσσαλονίκη 1981.

τῇ τοῦ Φιλοκάλλους».

Ὁ Μ. Γεδεὼν γνῶριζε ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ ἦταν καταχωρημένο στὸν χειρόγραφο κώδικα 571 τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονα τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ποὺ εἶναι τοῦ 16ου αἰ., σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ κατάλογο τοῦ Σπυρ. Λάμπρου¹. Ἀπὸ τὴ σύντομη ὁμῶς αὐτὴ περιγραφή δὲν ἦταν δυνατό νὰ προκληθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν τῶν μνημείων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως καὶ τῆς μακεδονικῆς ἀγιολογίας, γιατί δὲν δηλωνόταν ὀλοφάνερα στὸν κατάλογο ὁ τόπος τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου.

Ἔτσι, ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν τρίστιχη ἀναφορὰ ποὺ κάμνει ὁ Ο. Ταφράλι γιὰ τὸν ὁσιο στὸ βιβλίο του γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη στὸν 14ο αἰ², ἢ τὴν καταλογογράφησή του στὸ κλασικὸ πιά βιβλίο τοῦ F. Halkin «Ἑλληνικὴ ἀγιογραφικὴ βιβλιοθήκη»³, ὁ Νικόδημος ἀγνοοῦνταν. Καὶ ἴσως νὰ συνεχιζόταν αὐτὸ καὶ στὸ μέλλον, ἂν ὁ R. Janin δὲν καταπιανόταν καὶ μὲ αὐτὸν στὸ ἀξιόλογο βιβλίο του, ὅπου γράφει γιὰ τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τῶν μεγάλων βυζαντινῶν κέντρων⁴. Ἐκεῖ δημοσιεύτηκε καὶ ἡ πρώτη περιεκτικὴ περίληψη τοῦ βίου του. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ ὁ πολὺς V. Laurent θεωροῦσε ἀνέκδοτο τὸ Ἑγκώμιο γιὰ τὸν Νικόδημο σὲ ἄρθρο του γιὰ τὸν Φιλόθεο, ποὺ δημοσιεύτηκε 24 χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκδόσή του ἀπὸ τὸν Μ. Γεδεὼν⁵. Στὴν ἄγνοια αὐτὴ συνέβαλε καὶ τὸ

1. Βλ. Σπυρ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 2, Κανταβρυγία 1900, σ. 399: Παντελ. 571, 6078, Χαρτ. 8 (0,205×0,15) XVI (φ. 259): 8 (φ. 248-257). «Φιλοθέου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπόμνημα εἰς τὸν ὁσιον πατέρα ἡμῶν Νικόδημον τὸν νέον τὸν ἐν τῇ σεβασίμῃ μονῇ τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τῇ τοῦ Φιλοκάλλους». Ἀρχή: «Ἀλλὰ τίς ἂν παραδράμοι τῷ λόγῳ τὸν μέγαν τῷ ὄντι ἐν ἀσκηταῖς Νικόδημον». Ὁ κώδικας γράφτηκε (τέλειωσε) τῇ 17.4.1522.

2. O. Tafraли, Thessalonique au quatorzième siècle, Παρίσι 1913, σ. 146.

3. F. Halkin, Bibliotheca hagiographica graeca, τ. 3, Βρυξέλλαι 1957, ἐκδ. 3η, σ. 54, ἀριθμ. 2307.

4. R. Janin, Les églises et les monastères des grands centres byzantins, Παρίσι 1975, σ. 400.

5. Βλ. V. Laurent, στὸ ἄρθρο του Φιλόθεος Κόκκινος, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ D. T. C., XII, 2 (1934-1935) 1498-1509 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1506. Τοῦτον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Σταυρὸς Ἱ. Κουρούσης, στὸ ἄρθρο του γιὰ τὸν Φιλόθεο, στὴ Ὁ.Η.Ε. 11 (1967), στήλες 1119-1126 καὶ συγκεκριμένα στὴ στήλη 1124, παραπέμποντας στὸ βιβλίο τοῦ Halkin, ὅπου ὁμῶς ρητῶς μνημονεύεται ἡ δημοσίευση τοῦ Ἑγκωμίου ἀπὸ τὸν Γεδεὼν. Τὸν θάνατο τοῦ Νικόδημου τοποθετεῖ (ὁ Σ. Ι. Κουρούσης) στὸ 1321 καὶ τὸν θεωρεῖ (τὸν Νικόδημο) πνευματικὸ πατέρα τοῦ Φιλοθέου. Δὲν ἀναφέρει, ὅπως θὰ περίμενε κανένας, τὸν Νικόδημο οὔτε ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης, στὸ «Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι [1958], σ. 356, ἂν καὶ ἀσχολήθηκε καὶ ὁ ἴδιος

γεγονός ότι η έκκλησία του όσιου πρέπει να καταστράφηκε νωρίς από πυρκαϊά. Άλλωστε, την ίδια τύχη είχε και ό έγκωμιαστής του Νικοδήμου Φιλόθεος, αφού μόλις πριν 11 χρόνια δημοσιεύτηκε ό βίος και ή άκολουθία του και έτσι πληροφορούμαστε πιά σίγουρα και χωρίς άμφιβολίες ότι και ό Φιλόθεος είχε τιμηθεί και ως άγιος και όχι μονάχα σάν δραστήριος ιερωμένος, ήσυχαστής, οίκουμενικός πατριάρχης και παραγωγικός έκκλησιαστικός συγγραφέας, όπως τόν ξέραμε μέχρι τώρα¹.

Και φαίνεται ότι άν τελικά ό όσιος Νικόδημος έχασε την αιώνια ήσυχία του, τούτο είναι τυχαίο γεγονός και όφείλεται μάλλον στην έξαρση του ένδιαφέροντος των έδικών επιστημόνων, που παρατηρείται ιδιαίτερα στά τελευταία χρόνια γύρω από τόν έντοπισμό, την ταύτιση και τη συγκέντρωση των στοιχείων, που άναφέρονται στά μοναστήρια και στις έκκλησίες, κυρίως της Θεσσαλονίκης. Στά πλαίσια αυτής της προσπάθειάς τους οι μελετητές καταπιάστηκαν ευκαιριακά και με τη διερεύνηση των ειδήσεων, οι όποιες περιέχονται στο σχετικό κείμενο του Φιλοθέου, γιατί σχετίζονται αυτές και με ένα μοναστήρι της Θεσσαλονίκης, που είναι γνωστό ως μονή Φιλοκάλλους ή Φιλοκάλου ή Φιλοκάλλη, μιά και ό Νικόδημος ήταν μοναχός του μοναστηριού αυτού. Έτσι, τό πιο πάνω «Υπόμνημα» του Φιλοθέου προσέχτηκε περισσότερο, διότι περιέχει όρισμένες πληροφορίες και για τό μοναστήρι, όπως σημειώθηκε.

Τά σχετικά θέματα έρευνσε πριν 4-5 χρόνια τό μέλος της εταιρείας μας και μελετήτρια της βυζαντινής τέχνης δ. Άννα Τσιτουρίδου. Τά συμπεράσματά της άνακοίνωσε στο Συμπόσιο, που έγινε τόν Δεκέμβριο του 1979, στο Βελιγράδι, για τόν Νιεμανίδη Σάββα (τόν άγιο Σάββα) και περιλήφθηκαν στά Πρακτικά του².

Με άφορμή τό μελέτημα αυτό ό καθηγητής κ. Γεώργιος Ι. Θεοχαρίδης συνέχισε και προχώρησε την έρευνα δημοσιεύοντας τά πορίσμα-

---

με τη μελέτη και την καταλογογράφηση χειρογράφων του Άγίου Όρους, έγραψε τό βιβλίο του αυτό στά 1935 (βλ. τη σ. κη' του προλόγου του) και μνημονεύει (σ. 356) άλλους (τρεις) όσιους-όσιομάδρους με τό ίδιο όνομα.

1. Βλ. Βασιλείου Α. Δεντάκη, Βίος και άκολουθία του Άγίου Φιλοθέου (Κοκκίνου), Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως (1353-1354 και 1364-1376), του Θεολόγου, Άθηναι 1971. Ό συναξαριστής του άγνοούσε ή, πάντως, δέν μνημονεύει τό «Υπόμνημα» του Φιλοθέου στά έργα του. Βλ. ό.π., σ. 93, παράγρ. 36.

2. Βλ. Ana Cituridu, Manastir Filokal u Solunu. Sava Nemanjić-Sveti Sava Istorija i predanje, Βελιγράδι 1979, σ. 263-268. Για τό μοναστήρι αυτό είχε γράψει νωρίτερα ό καθηγητής Μιχαήλ Θ. Λάσκαρις στην ένδιαφέρουσα μελέτη του «Ναοί και μοναί Θεσσαλονίκης τό 1405 εις τό όδοιπορικό του έκ Σμολένσκ Ιγνατίου», τόμος Κωνσταντίνου Άρμενοπούλου, ΕΕΣΝΟΕΠΘ 6 (1952) 315-344 και συγκεκριμένα στις σ. 322-324, όπου συγκέντρωσε και τη μέχρι τότε γνωστή βιβλιογραφία.

τά του στὸν περσινὸ τόμο τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικά»¹.

Τὸ μελέτημα τοῦ κ. Θεοχαρίδη ἦταν τὸ ἔναυσμα, τὸ ὁποῖο μὲ ᾤθησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἀσχοληθῶ καὶ ἐγὼ μὲ τὸ θέμα, συγκεντρώνοντας ὅσα στοιχεῖα ὑπῆρχαν γιὰ τὸν συμπατριώτη ὁσιο, ἀπομονώνοντας ὅμως αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἰδικὰ ζητήματα, ποὺ προκύπτουν γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη, μὲ σκοπὸ νὰ ἐξετάσω μονάχα τὴ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα σχετίζονται ἅμεσα μὲ αὐτόν.

Στὴν προεργασία τῆς μελέτης μου αὐτῆς εἶχα τὴν πολύτιμη συνδρομὴ μερικῶν πνευματικῶν φίλων, ὅπως τοῦ καθηγητῆ κ. Γεωργίου Θεοχαρίδη, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔστειλε φωτοτυπία τῆς μεταφράσεως (ποὺ ἔκαμε γι' αὐτὸν ὁ κ. Εὐάγγ. Ν. Κυριακούδης) στὰ ἑλληνικά τῆς μελέτης τῆς δ. Ἀννας Τσιτουρίδου καὶ τοῦ ἐπ. καθηγητῆ τῆς Θεολογ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀποστόλου Γλαβίνα, ὁ ὁποῖος μὲ προμήθευσε ἐπανειλημμένα φωτοτυπίες τοῦ δημοσιεύματος τοῦ Μ. Γεδεῶν κ.ἄ. συγγραφέων. Τοὺς εὐχαριστῶ λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή, ὅπως καὶ τὸν φίλο φιλόλογο καθηγητῆ καὶ συγγραφέα κ. Θωμᾶ Γαβριηλίδη, ὁ ὁποῖος ἀπέδωσε γιὰ λογαριασμὸ μου στὴ νεοελληνικὴ τὸ κείμενο τοῦ Φιλοθέου.

2. Ἡ ζωὴ τοῦ Νικοδήμου

Πρέπει ὅμως νὰ καταστράψουμε πιά «τὸ συναξάρι» τοῦ ὁσίου Νικοδήμου μὲ βάση τὸ «Υπόμνημα» τοῦ Φιλοθέου. Ὑστερα θὰ ἐξετάσουμε μερικά προβλήματα, ποὺ προκύπτουν.

Ὁ ὁσίου Νικόδημος γεννήθηκε στὴ μακεδονικὴ Βέροια στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 13ου αἰ.

Καταγόταν ἀπὸ τὴν πιὸ σπουδαία οἰκογένεια αὐτῆς τῆς πόλεως. Ἡ ἀκμή του συνέπεσε μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β' (1282-1328), τοῦ Παλαιολόγου.

Διακρινόταν γιὰ τὸν καλὸ καὶ θρησκο χαρακτήρα του. Ἔτσι ἔγινε μοναχὸς στὴ γενέτειρά του, ὕστερα ὅμως τὴν ἐγκατέλειψε καὶ ἔγινε ἀσκη-

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα σημαντικὴ μονὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ μονὴ Φιλοκάλλη, «Μακεδονικά» 21 (1981) 319-348, ὅπου (σ. 324) δέχεται τὴν ἀποψη τῆς Ἀννας Τσιτουρίδου (δ.π., σ. 266), σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Νικόδημος φέρεται σὰν τρίτος μυροβλήτης τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κειμένου τοῦ Φιλοθέου (δ.π., σ. 181-182), τὸ λείψανό του ἀνέδιδε ἀπλῶς «εὐωδία» καὶ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς λατρείας του δὲν ἀνέβλυζε μύρο. Ἐπομένως, δὲν ἦταν μυροβλήτης ὁ Νικόδημος. Τὴν ἐπισήμανση αὐτὴ ὀφείλω σὲ φίλους σύνεδρους, ποὺ μοῦ ἐπέτρεψαν τὴν προσοχή, πρὶν διαβάσω αὐτὴ τὴν ὁμιλία μου καὶ γι' αὐτὸ τοὺς εὐχαριστῶ.

τῆς, ἀφοσιωμένος κάθε μέρα στὴ μελέτη καὶ στὴ σκληρὴ ζωὴ τοῦ ἀναχωρητῆ.

Διανύοντας τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του κατέληξε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ πέρασε προηγουμένως ἀπὸ πολλοὺς τόπους, ποὺ παρουσίαζαν ἔντονη μοναστικὴ κίνηση, ζώντας σὰν ἀπομονωμένος ἐρημίτης. Στὴ μακεδονικὴ ὁμως πρωτεύουσα διάλεξε κοινόβιο μοναστήρι, γιατί ἤθελε πιά νὰ ὠφεληθεῖ καὶ ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὁμαδικῆς, κοινοβιακῆς διαβιώσεως. Ἔτσι, ἐγίνε μοναχὸς στὸ μοναστήρι, ποὺ ὀνομαζόταν «τοῦ Φιλοκάλλη». Κατάφερε νὰ ἐντυπωσιάσει γιὰ τὴν εὐπείθεια καὶ τὴν ὑπακοή του πρὸς τὸν ἡγούμενο καὶ τὴν προσήνειά του πρὸς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς.

Φαίνεται ὅμως ὅτι αὐτοὶ ἐντυπωσιάστηκαν περισσότερο, καὶ μάλιστα σοκαρίστηκαν, ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη συμπεριφορὰ τοῦ Νικοδήμου, γιατί ἔκαμνε παρέα μὲ πόρνες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἔδινε τὴν ἐντύπωση, πὼς περνοῦσε τὴ ζωὴ του γλεντοκοπώντας¹, γεγονός γιὰ τὸ ὁποῖο τὸν κατηγοροῦσαν ὅλοι, ἐνῶ ὁ ἡγούμενος τὸν ἄφηνε ἀρκετὲς φορὲς ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι. Ὁ Νικόδημος ἔδειχνε μεγάλῃ ὑπομονὴ καὶ καρτερία, ὄντας δοσμένος ὁλότελα στὸν Χριστό.

Γιὰ νὰ γλιτώσει ὁ ἡγούμενος ἀπὸ τὸν ιδιόρρυθμο μοναχό του, ἔστειλε τὸν Νικόδημο νὰ δουλέψει σὲ «προάστεια», δηλαδὴ σὲ ἀγροτικὸ μετόχι τοῦ μοναστηριοῦ, γιὰ νὰ φροντίζει τὰ χωράφια του. Ὁ Νικόδημος ἦταν ἐξαιρετικὰ ὀλιγαρκῆς καὶ λιτοδίαιτος καὶ ὅσα δικαιοῦνταν τὰ πρόσφερε σὲ φτωχοὺς ποὺ συναντοῦσε ἢ σὲ πόρνες, μὲ τὸν ὅρο ὅμως νὰ μὴ ἐκδίδουνται ἀλλὰ νὰ συζητοῦν μαζί του.

Τοῦτο ἐξόργισε τοὺς «προστάτες» τῶν πορνῶν καὶ οἱ κακοποιοὶ αὐτοὶ τὸν ἔσφαξαν μὲ τὰ μαχαίρια τους. Ὁ Νικόδημος, μόλις ἀνασαίνοντας καὶ ὄντας ἐντελῶς ἀδύναμος, ζήτησε νὰ τὸν μεταφέρουν στὸ μοναστήρι του, ὅπως καὶ ἔγινε, ἀλλὰ ὁ ἡγούμενος δὲν ἐπέτρεπε τὴν εἰσοδὸ τοῦ σ' αὐτό. Τὸν κοινώνησαν λοιπὸν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη του, ὅπου καὶ πέθανε, ἐνῶ ἦταν σὲ ἡλικία 40 χρόνων ἢ καὶ κάπως μεγαλύτερος.

1. Ὑπάρχει κάποια πιθανότητα ὁ Νικόδημος νὰ ἀνῆκε στὴν κατηγορία ἐκείνη τῶν πρωτοχριστιανῶν-μοναχῶν («ἐγκρατῶν»), οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ἁμαρτία τὴν πρόκληση τοῦ θαυμασμοῦ τῶν συνανθρώπων τους, λόγω τῆς ἐνάρετης ζωῆς τους καὶ γι' αὐτὸ καμῶνονταν τοὺς ἀνῆθικους κ.λ. ἢ τοὺς τρελοὺς («σαλοὺς»). Ἐμείναν αὐτοὶ γνωστοὶ σὰν «σαλοὶ διὰ [τὸν] Χριστόν». Βλ. σχετικὰ στοῦ Χρήστου Γιανναρᾶ, Οἱ κατὰ Χριστὸν «σαλοὶ» καὶ ἡ ἄρνηση τῆς ἀντικειμενικῆς ἠθικῆς, «Χριστιανικὸν Συμπόσιον, Ἰσπανία», ἐπιμέλεια Κ. Τσιρόπουλου, Ἀθήνα 1970, σ. 65-71, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. στοῦ Βασίλειου Κ. Στεφανίδη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, ἐκδ. 3η, Ἀθῆναι 1970, σ. 153, καὶ στοῦ Ἀθανασίου Γ. Γερομιχαλοῦ, Ὁ μοναχικὸς βίος, ἐκδ. 3η, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 50.

Τὸν ἔθαψαν κοντὰ στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη.

Δὲν ἄργησε ὁμως νὰ ἔλθει ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων του, γιατί ἔπescαν (κοντὰ στῇ Θεσσαλονίκῃ) στὰ χέρια «Λατίνων», οἱ ὁποῖοι τοὺς σκότωσαν.

Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, μερικοὶ Θεσσαλονικεῖς βρέθηκαν στὸν τόπο, ὅπου εἶχαν θάψει τὸν Νικοδήμο. Τοὺς ἐντυπωσίασε ἡ εὐωδιὰ ποὺ ἀναδύεται σ' ἐκείνη τὴν περιοχὴ. Μετὰ ἀπὸ ἐρευνα ποὺ ἔκαναν ἀνακάλυψαν τὸ σκηνωμὰ του, τὸ ὁποῖο παρέμενε ἀναλλοίωτο καὶ ἀκέραιο.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο διαδόθηκε σ' ὁλόκληρη τὴ Θεσσαλονίκη, μάλιστα δὲ τὸ πληροφορήθηκε καὶ ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτορας, ὁ ἀγαθότατος Ἄνδρόνικος Β', ποὺ ἔτυχε νὰ παρεπιδημεῖ στὴ Θεσσαλονίκη. Κατόπιν τοῦτου μὲ τιμὲς σήκωσαν τὴ σορὸ τοῦ Νικοδήμου καὶ τὴν κήδεψαν πάλι μὲ μύρα καὶ μὲ λινὰ σεντόνια. Ἦταν παρὼν ὁ ἀρχιερέας καὶ συμμετεῖχε ὁ λαὸς τῆς πόλεως. Ὑστερα, ἐπανατοποθέτησαν τὴ σορὸ στὸ ἴδιο μέρος, ποὺ ἔγινε προσκύνημα τῶν χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι προσέτρεχαν στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ ὁσίου γιὰ νὰ γιαντρεθοῦν.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ θαύματα τοῦ Νικοδήμου μνημονεύονται τρία:

Τὸ πρῶτο ἀναφέρεται σ' ἓνα Σέρβο (Τριβαλλὸ) στὴν καταγωγὴ, στὸν Γεώργιο Καραβίδη, ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴ Δαλματία, εἶχε αὐτομολήσει στοὺς Βυζαντινοὺς καὶ ζοῦσε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐπασχε λοιπὸν ἀπὸ ἀθεράπευτη παράλυση καί, ἀφοῦ ταλαιπωρήθηκε πολὺ μὲ τοὺς γιαντροὺς, θεραπεύτηκε ἀπὸ τὸν Νικοδήμο, στὸν τόπο ὅπου βρισκόταν ἡ ἱερὴ σορὸς του.

Τὸ δεῦτερο ἀφοροῦσε σὲ κάτοικο τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἐπισκεφτόταν συχνὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὄντας στὴ συνοδείᾳ τοῦ αὐτοκράτορα. Ὅταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὸ σκηνωμὰ τοῦ Νικοδήμου, ζήτησε νὰ πληροφορηθεῖ λεπτομέρειες ἀπ' τὴ ζωὴ του. Σὰν ἔμαθε τὰ σχετικὰ ἔκανε πονηρὲς σκέψεις στὸ μυαλό του γιὰ τὸν ὁσιο. Ἐτσι, ὅταν πῆγε νὰ προσκυνήσει τὴ σορὸ του καὶ ἐνῶ φιλοῦσε τὸ σῶμα τοῦ Νικοδήμου, ἡ σορὸς του σηκώθηκε καὶ κρεμάσθηκε ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ ἁπιστου, γεγονὸς ποὺ συνεχιζόταν γιὰ πολὺν χρόνον καὶ τὸν ταλαιπωροῦσε. Χρειάστηκαν οἱ θερμὲς ἱκεσίες τῶν παρευρεθέντων γιὰ νὰ πάψει τὸ μαρτύριό του, μετὰ τὸ ὁποῖο ὁ χριστιανὸς αὐτὸς ἔγινε πιστὸς κήρυκας καὶ λάρτης τοῦ ὁσίου.

Τὸ τρίτο θαῦμα τοῦ Νικοδήμου σχετίζεται μὲ τὴν κλοπὴ ἐνὸς δοντιοῦ του ἀπὸ ἄρρωστη γυναίκα. Ἀρχισαν ὁμως τὰ βάσανά της, ποὺ τέλειωσαν μονάχα ὅταν τὸ ἐπέστρεψε.

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ οἱ μοναχοὶ τοῦ μοναστηριοῦ Φιλοκάλλη ἔκτισαν ἐκκλησίᾳ κονιά στὴ μονὴ τους, ὅστερα ἀπὸ ὑπόδειξη καὶ μὲ χρήματα τοῦ

αυτοκράτορα. Τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη (καὶ συνεπῶς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου), ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Ι. Θεοχαρίδη, βρισκόταν στὴν περιοχὴ τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τοῦ Ὁρφانوῦ, τῆς Θεσσαλονίκης¹.

Ὁ Φιλόθεος, τελειώνοντας, γράφει ὅτι τὰ στοιχεῖα γιὰ τὸ Ἐγκώμιό του συνέλεξε (ψηφίδα-ψηφίδα) ἀπὸ διαφόρους, οἱ ὅποιοι ζοῦσαν ἀκόμα καὶ ἤξεραν τὰ γεγονότα, μιὰ καὶ τίποτε δὲν βρῆκε γραμμένο γιὰ τὸν ὅσιο. Ὑστερα, προσφωνεῖ τὸν ὅσιο καί, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὸν ἀποκαλεῖ ἐπίπτη καὶ κληρονόμο, διάδοχο τῆς οὐράνιας Ἱερουσαλὴμ. Τέλος, ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος (δηλαδὴ ὁ Φιλόθεος) διατέλεσε ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ Φιλοκάλλη, τὸ ὁποῖο (μοναστήρι) θεωρεῖ σπουδαῖο:

3. Τὰ προβλήματα ποὺ προκύπτουν

Α'. Ἐντυπωσιάζει, πρῶτα-πρῶτα, τὸ δεδομένο ὅτι δὲν διασώθηκε (ἴσως καὶ νὰ μὴ γράφτηκε), ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἐγκώμιό τοῦ Φιλοθέου, ἄλλο κείμενο γιὰ τὸν Νικόδημο, ἂν καὶ εἶναι μιὰ ἐξαιρετικὴ περίπτωση ἐνὸς ιδιόρρυθμου ὁσίου, ποὺ ἦταν ἅγιος τῆς ξακουστῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ τῆς πόλεως μὲ τὴν τόσο πλούσια πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ζωὴ καὶ ὑπῆρχε κτισμένη καὶ ἐκκλησία στὴ μνήμη του.

Β'. Παρατηρῶ, ὕστερα, ὅτι καὶ στὸ κείμενο αὐτὸ τόσο ἡ Βέροια ὅσο καὶ ἡ Θεσσαλονικὴ ἀναφέρονται σὰν πόλεις τῆς «Θεταλίας». Κάτι τέτοιο δὲν εἶναι βέβαια πρωτοφάνερο, ἀφοῦ καὶ στοὺς τίτλους τῶν μητροπολιτῶν τῶν δύο πόλεων συναντᾶμε τὴν ἴδια λέξη². Ἀλλωστε καὶ ὁ περίφημος ζωγράφος τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, στὴ Βέροια, Γεώργιος Καλλιέργης, παينةύεται ὅτι εἶναι ὁ καλύτερος ὁλόκληρης τῆς Θεταλίας, δηλαδὴ τῆς Μακεδονίας³. Ἐξάλλου, ἔχει διευκρινισθεῖ πιά ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ὅτι (ιδιαίτερα στὰ βυζαντινὰ χρόνια) ἡ σημερινὴ ἐδαφικὴ περιοχὴ τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας ἀναφερόταν συχνὰ σὰν τμήμα

1. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, ὁ.π., σ. 337 κ.ε. καὶ κυρίως σ. 344-347. Πρβλ. ὁμοῦς S. Kisis, Σερβικὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα στὴ Θεσσαλονικὴ (στὰ σερβικά), «Zograf» 11 (1980) 39-42, ὅπου ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγ. Νικολάου.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τῆς πόλεως καὶ τῆς περιοχῆς, τ. 2, Βυζαντινοὶ Χρόνοι, Θεσσαλονικὴ 1970, σ. 157-158 καὶ σ. 17, 64 καὶ 178, σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, Καλλιέργης, ὁλης Θεταλίας ἄριστος ζωγράφος, Ἀθήνα 1973, σ. 7 κ.ε. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 17 καὶ 178-179.

τῆς Θράκης¹ ἢ καὶ τῆς Θεσσαλίας² καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ προκάλεσε καὶ δημιουργεῖ ἀκόμα καὶ στοὺς σημερινούς ἱστορικούς πολλὰς δυσκολίες, ἐμποδίζοντας τὴν προσπάθειά τους νὰ ἀπαντήσουν σὲ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τὸν τοπογραφικὸ ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ταύτιση πόλεων καὶ τοποθεσιῶν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τὸ δεδομένο αὐτὸ κάμνει πρὸς δυσκολίαν τὴν κατάρτιση καὶ συμπλήρωση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, ὅταν μάλιστα τύχαινε περισσότερες πόλεις (ἔδρες ἐπισκόπων) νὰ εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα, ὅπως συμβαίνει, π.χ., μὲ τὴ μακεδονικὴ Βέροια καὶ τὴν ἄλλοτε Βερόη ἢ Βέροια τῆς Θράκης, τὴ σημερινὴ Στάρα Ζαγκόρα τῆς Βουλγαρίας κ.ἄ.³

Γ'. Ὁ Φιλόθεος ἐξυμνεῖ τὴ γενέτειρα τοῦ Νικοδήμου Βέροια, γράφοντας: «...ἦτις ἄρα κατὰ φύσιν καὶ θέσιν καὶ ἄλλοις πολλοῖς προτερήμασιν εὖ ἔχουσα, ἐπ' οὐδενὶ τούτων ὁμῶς, ὥς ἐπὶ τῷ οἰκείῳ τῷ δε καρπῷ, τῷ θαυμαστῷ φημὶ Νικοδήμῳ, ἐγκαλλωπίζεται». Οἱ ἔπαινοι αὐτοῖ γὰρ τῇ σπουδαιότητι τῆς πόλεως δὲν εἶναι πρωτάκουστοι, ἀφοῦ παρόμοιους ἀναφέρουν καὶ ἄλλοι γνωστοὶ Βυζαντινοὶ συγγραφεῖς, ὅπως π.χ. ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης⁴, ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός⁵, ὅπως καὶ ὁ συντάκτης ἢ οἱ συντάκτες τῶν ἀνεκδότων κειμένων ποὺ γράφτηκαν γὰρ τὸν ὁσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βeroιώτη, ὁ ὁποῖος ἔζησε τὸ ἀργότερον τὸν 12ο αἰ.—ὅπως

1. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς Μέσους Χρόνους (285-1354), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 46, 215 κ.ε. καὶ 363. Γὰρ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, βλ. Δημητρίου Σαμάρη, Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 22 κ.ε. Γὰρ τὴ βυζαντινὴ περίοδο βλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 13-19, 27, 59, 143, 158 καὶ 164. Γὰρ τὴν ἐδρύτερη ἐξνοία τοῦ δρου Μακεδονία βλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλόπουλου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 1 καὶ 2 (χάρτης 1: Ἡ «μεῖζων» Μακεδονία).

2. Βλ. Ἀννης Π. Ἀβραμέα, Ἡ βυζαντινὴ Θεσσαλία μέχρι τοῦ 1204. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν, Ἀθήναι 1974, καὶ κυρίως τὶς σ. 17-39, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 17, 64 καὶ 167.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 13-19, 27, 59, 162-164, πρβλ. δὲ καὶ σ. 30, σημ. 4, καὶ τ. Ι, Βέροια 1960, σ. 51, 56, 77, 171-172 καὶ 212, τοῦ Ἰδίου, Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Βέροιας, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 15, τοῦ Ἰδίου, Ἀνεκδότος ἀκολουθία τοῦ νεομάρτυρος Ἀρσενίου, μητροπολίτου Βeroίας (14ος ἢ 15ος αἰ.), Θεσσαλονίκη 1971, σ. 16, σημ. 1, τοῦ Ἰδίου, Σύνομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ τῆς Βέροιας, Βέροια 1961, σ. 17-18, καὶ τοῦ Ἰδίου, Πέντε πόλεις καὶ χωριά μὲ τὸ ὄνομα Βέροια, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», 1968, σ. 105-107.

4. Βλ. Ἰ. Καμενιάτου (ἢ Καμινιάτου), Εἰς τὴν ἀλυσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εἰς «Θεοφάνους Συνεχισταί», ἐκδ. Βόννης 1838, σ. 496. Βλ. καὶ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ G. Böhling, Βερολίνο-Ἐδιμβούργο 1973, σ. 8. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βέροιας, τ. 2, σ. 106-107, ὅπου (σ. 107, σημ. 1) ἡ παραπομπὴ στὸν Καμενιάτη τυπώθηκε λάθος (δηλαδὴ σ. 494 ἀντὶ 496).

5. Βλ. Ἰ. Καντακουζηνό, Ἱστορία, ἐκδ. Βόννης (1828-1832), τ. ΙΙ, σ. 351 καὶ 354, καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 120. Πρβλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, ὅ.π., σ. 107.

ἀποδείχτηκε τελευταία¹—και πολλοί άλλοι συναξαριστές και ὕμνογράφοι. Βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε τὶς γνωστὲς καὶ συνηθισμένες ὑπερβολὲς καὶ τὶς ἀλληγορικὲς ἐκφράσεις μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι κατὰμεστα τὰ κείμενα τέτοιου εἴδους καὶ ὅτι συνεπῶς ὑπάρχει πάντοτε ὁ κίνδυνος παραρμηνειῶν καὶ συγχύσεως.

Δ'. Ἡ διατύπωση ποὺ χρησιμοποιοεῖ ὁ Φιλόθεος γιὰ τὴν οἰκογένεια τοῦ Νικοδήμου (σ. 176: «...τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων...») εἶναι δυνατό νὰ δικαιολογήσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἀρχικὴ καταγωγή της μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ ἄλλο μέρος καὶ ὅτι θὰ ἦλθε καὶ ἐγκαταστάθηκε ὕστερα στὴ Βέροια, ὅπως ἔγινε καὶ μὲ τόσες ἄλλες σπουδαῖες, ποῦ, ὅπως γνωρίζουμε, προέρχονταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄπ' ἄλλου², καὶ στίς ὁποῖες ὀφειλόταν καὶ ἡ ἱδρυση πολλῶν ἐκκλησιῶν, ἀφιερωμένων λ.χ. στὸν ἅγιο Νικόλαο, τὸν ἰδιαίτερα τιμώμενο ἅγιο μὲ τὶς περισσότερες γνωστὲς ἐκκλησίες στὴ Βέροια, γεγονὸς ποὺ ἀλλιῶτικα μένει ἀνεξήγητο γιὰ μιὰ πόλη, ἡ ὁποία δὲν ἦταν παραθαλάσσια³.

Ε'. Ὁ ἐγκωμιαστής του γράφει ἀκόμα ὅτι ὁ Νικόδημος ξεκίνησε τὴ μοναστικὴ ζωὴ του πολὺ νωρίς. Δὲν ἀναφέρει ὁμως τοὺς τόπους ὅπου ἐξήσε. Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ τὴν ἄρχισε στὴν περιφέρεια τῆς Βεροίας, μιὰ καὶ τόσο ἡ πόλη αὐτὴ, ὅσο καὶ ἡ περιοχὴ της ἦσαν περίφημο καὶ πολυάριθμο κέντρο μοναστικῆς ζωῆς, ποῦ ἀναφέρεται καὶ εἶναι γνωστὸ ὡς «Σκήτη» τῆς Βεροίας, ἡ ὁποία βρισκόταν πέρα ἀπὸ τὸν Ἀλιάκμονα καὶ ἡ ἀκμὴ της ἄρχισε, τὸ ἀργότερο, τὸν 9ο αἰώνα⁴.

1. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὁσῖος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965, σ. 45 καὶ 52. Ἐτοιμάζω (1964 κ.έ.) τὴν κριτικὴ ἐκδοσὴ τῶν κειμένων αὐτῶν. Περίληψή τους βλ. ὁ.π., σ. 41-53. Τὰ καινούργια στοιχεῖα ποὺ προέκυψαν ὕστερα, στὰ τελευταῖα χρόνια, περιέχονται σὲ μελέτη (ὁμιλία) μου, ποὺ δόθηκε ἤδη γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ στὸν τόμο 1982 τοῦ περιοδικοῦ «Γρηγόριος Παλαμᾶς». Ἄν μάλιστα εἶναι σωστὴ ἡ ἐρμηνεία ποὺ δίδεται σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴ μελέτῃ (βλ. 3, Ε'), ὅτι δηλαδὴ ὁ Φιλόθεος μὲ τὴν ἐκφραση (σ. 179): «ἀλλὰ καὶ σιτοδότης κατ' ἐκείνον οὐκ Αἰγύπτου...» ὑπανίσταται τὸν Ἅγιο (ὅσιο) Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (ὁ χι τῆς Αἰγύπτου), τότε ἔχομε ἀκόμα μιὰ ἐπιβεβαίωση τῆς ὀριστικοποιημένης πιά ἀπόψεως ὅτι ὁ συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου ὅσιος Ἀντώνιος ἐξήσε πραγματικὰ πολὺ νωρίτερα ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. καὶ ὁπωσδήποτε πιὸ μπροστὰ ἀπὸ αὐτὸν (τὸν Νικόδημο). Οἱ ἀραιώσεις τῶν δύο λέξεων ὀφείλονται σὲ μένα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 112-136.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 172 κ.έ. Πρβλ. τοῦ ἴδιου, Συνοπτικὴ..., σ. 18.

4. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 198 καὶ σημ. 2, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Ἄλλωστε καὶ ὁ Ἱ. Καμενιάτης (ἡ Καμινιάτης), ὁ.π., σ. 494-495 τῆς ἐκδόσεως Βόννης καὶ σ. 7-8 τῆς ἐκδόσεως G. Böhlting, γράφει ὅτι καὶ στὴν ἐποχὴ του (δηλαδὴ τὸν 10ο αἰ.) στὴν πλούσια πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης τὶς πε-

Ἄλλωστε, ὁ Φιλόθεος ἀναφέρεται, ἴσως, καὶ στὸν ὁσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη (πὺν καὶ αὐτὸς ἐζησε καὶ πέθανε στὴν ἴδια περιοχὴ, γιατί γράφει ὅτι ὁ Νικόδημος μιμῶταν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν νηστευτὴ ἅγιο, ὃχι ὅμως τῆς Αἰγύπτου, δηλαδὴ τὸν ἅγιο Ἀντώνιο τὸν Μεγάλο, ἀλλὰ τὸν νέο.

Φαίνεται ὅτι ὁ Νικόδημος δὲν πῆγε στὸν Ἄθωνα, στὸ Ἅγιο Ὅρος, γιατί ἀλλιώτικα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθεῖ ἀπὸ τὸν Φιλόθεο τὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ γεγονός.

ΣΤ'. Ἐντυπωσιάζει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου Β', τοῦ Παλαιολόγου, γιὰ τὴν τύχη τῆς σοροῦ τοῦ Νικοδήμου καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησίας πρὸς τιμὴ του. Ἡ ἐξήγηση πὺν δίνει ὁ Φιλόθεος, τονίζοντας τὴν καλοσύνη του μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι ἡ μόνη πιθανή. Θὰ πρέπει ἴσως νὰ συντέλεσε καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι στὰ χρόνια ἐκεῖνα πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Νήφων, ὁ Α' (1310-1314), ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὴ Βέρροια, δηλαδὴ ἦταν συμπατριώτης τοῦ Νικοδήμου καὶ θεωρεῖται ἰδρυτῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων τῆς Θεσσαλονίκης: ἀσχολοῦνταν ἰδιαίτερα μὲ τὴν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν ἐκεῖνος, πὺν προκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ αὐτοκράτορα γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νικοδήμου. Ἰσως ἔτσι πρέπει νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Νήφων ἔφερε τὸν ἴδιο Βυζαντινὸ αὐτοκράτορα στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του Βέρροια (ὅπως ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ ἐκδότες-μελετητὲς τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς) γιὰ τὰ ἐγκαίνια τῶν περίφημων τοιχογραφιῶν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, πὺν ζωγράφισε ὁ Καλλιέργης¹. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα νὰ ὀφειλόταν καὶ στὴ μεσολάβηση τῆς δυναμικῆς (Ἰταλίδας) δεύτερης γυναίκας του Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἐκεῖνη τὴν περίοδο ἔμενε μόνιμα σχεδὸν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀναμειγνύονταν πολὺ στὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς της, ὅπως καὶ τῶν μοναστηριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἀθωνο².

ρισσότερες καὶ τίς πιὸ ἀξιόλογες ἐκτάσεις κατεῖχαν τὰ μοναστήρια, ὅπου ζοῦσαν πολλοὶ μοναχοί. Πρβλ. καὶ Ἀποστόλου Ε. Βακαλοπούλου, Παγκαρπία μακεδονικῆς γῆς, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 279-280 καὶ 302, ὅπως καὶ τίς σ. 281, 297 καὶ 319 (=Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περ. «Μακεδονικά» 17, 1977, 1-38).

1. Βλ. Στυλ. Πελεκανίδη, δ.π., σ. 6 κ.ε. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 130-131 καὶ 178, σημ. 2. Γιὰ τὸν Νήφωνα βλ. καὶ Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople, τ. 1, μέρ. 5 (J. Darrouzès), Παρίσι 1977, σ. 1-18 (ἀριθ. 2000-2027).

2. Βλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 367 κ.ε. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Ana Cituridu, δ.π., σ. 266-267, Γ.Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξα-

Ζ'. Ὁ Φιλόθεος ἀναφέρει ὅτι οἱ δολοφόνοι τοῦ ὁσίου ἔπασαν ὕστερα στὰ χέρια «Λατίνων», κάπου κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Ποιοὶ ὅμως ἦσαν αὐτοὶ οἱ «Λατίνοι» ἐπιδρομεῖς, ποὺ λεηλατοῦσαν τὴν ἀγροτικὴ περιοχὴ τῆς μακεδονικῆς πρωτεύουσας;

Ὁ R. Janin ὑποστήριξε¹ ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ Καταλανοί, οἱ ὁποῖοι λεηλατοῦσαν τὴν περιοχὴ τῆ χρονικῆς περιόδου 1308-1309. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη φαίνεται πολὺ πιθανή, γιὰτὶ πραγματικὰ στὰ χρόνια 1307-1309 οἱ Καταλανοὶ ἔκαμαν ἐπιδρομὲς καὶ στὴ Μακεδονία, ἀκόμα καὶ στὰ περὶχωρα τῆς Θεσσαλονίκης, μάλιστα δὲ λίγο ἔλειψε νὰ καταλάβουν καὶ τὴν πόλη αὐτὴ (1308), ἀλλὰ εὐτυχῶς νικηθήκαν τελικὰ (1309) ἀπὸ τὸν Βυζαντινὸ στρατηγὸ Χανδρινὸ κοντὰ στὴ Βέροια, γεγονὸς τὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Σερβίας Δανιὴλ Β' (1324-1337)².

Μὲ βάση τὸ δεδομένο αὐτὸ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Νικοδήμου πρέπει νὰ συνέβηκε λίγο νωρίτερα. πάντως κοντὰ σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, δηλαδὴ, τὸ ἀργότερο, τὸ 1307-1308.

Η'. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ προσεγγίσουμε πιά γιὰ πρώτη φορὰ καὶ στὸν χρόνο τῆς γεννήσεως τοῦ ὁσίου, ποὺ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἀνάμεσα στὰ 1260-1270, ἀφοῦ μᾶς εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ὁσιος δολοφονήθηκε (1307-1308), ὅταν ἦταν 40 χρόνων ἢ κάπως μεγαλύτερος.

Ἐπομένως καὶ ἡ ἐκκλησία, ποὺ ἀφιερώθηκε στὸν ὁσιο, πρέπει νὰ κτίστηκε μετὰ τὸ 1307-1308 καὶ συγκεκριμένα λίγα χρόνια ὕστερα, ἀφοῦ ὁ Φιλόθεος γράφει γιὰ τὴ μεταγενέστερη ἀνακάλυψη τῆς ἀλειωτῆς σοροῦ τοῦ Νικοδήμου ὅτι ἐγινε «...χρόνων οὐ πολλῶν παρωχηκότων...»³.

φανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 323, καὶ P. Magdalino, Some Additions and Corrections to the List of Byzantine Churches and Monasteries, R.E.B. 35(1977) 277-285, καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 282.

1. Βλ. R. Janin, ὁ.π. Πρβλ. καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 282. Συνεπῶς, τὸ «Λατίνον» δηλώνει ἐδῶ τὸ θρήσκευμα.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 2, σ. 37 καὶ σημ. 2 τῶν σ. 37-38, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. Γεωργίου Ι. Θεοχαρίδου, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας..., σ. 373-374, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

3. Ὁ Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 186, γράφει: «Τὸ ἐγκώμιον καθιστᾷ γνωστὸν ναόν, πρὸ τοῦ 1340 βεβαίως οἰκοδομηθέντα, βασιλικαῖς δαπάναις, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου τούτου, Νικοδήμου, τοῦ νέου». Ἡ Ana Cituridu, ὁ.π., σ. 266, τὸ ὀνομάζει παρεκκλήσι (ἔτσι τουλάχιστο μεταφράστηκε τὸ κείμενό της στὰ ἑλληνικά), ὅπως καὶ ὁ Γ. Ι. Θεοχαρίδης, ὁ.π., σ. 324, ἐνῶ ὁ R. Janin, ὁ.π., ἀναφέρει ναο-ἐκκλησία («église») καὶ ὄχι παρεκκλήσι (chapelle), μεταφράζοντας σωστὰ τὴ λέξη, τὴν ὁποία χρησιμοποίησε ὁ Φιλόθεος (σ. 185: «νεών»). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι ὁ Φιλόθεος δὲν γράφει ὅτι ὁ τάφος καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου ἦσαν μέσα στὸ μοναστήρι, ἀλλὰ ἐξω, μὰ κοντὰ σ' αὐτό. Πραγματικὰ, στὴ σ. 181 γράφονται τὰ ἑξῆς: «Τῆς πόλης δ' ἐκεῖθεν λοιπὸν ἀτίμως ἀνελόμενοι τὸ κομιδὴ τούτου τίμιον σῶμα, αὐτὸ τοῦτο τοῦ αἰοδίου ἔτι

Θ'. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἀκόμα καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Νικοδήμου (ποὺ κάμνει ὁ Φιλόθεος) σὰν ἐπόπτη καὶ κληρονόμου τῆς οὐράνιας («ἄνω») Ἱερουσαλήμ¹, γιατί εἶναι πιθανὸ ἡ ἔκφραση αὐτὴ νὰ μὴ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Φιλόθεο μονάχα ἀλληγορικὰ ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ συνδέσει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Βεροιώτη ὁσίου μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἦταν ἀφιερωμένο στὴν Ἱερουσαλήμ². Φαίνεται λοιπὸν ἡ ὅτι βρίσκονταν κοντὰ οἱ ἐκκλησίες τοῦ ὁσίου Νικοδήμου καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ, ἀλλιῶτικα, μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι, ἴσως, τυχαῖο τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ δὲν ἔχομε νεώτερες πληροφορίες μετὰ τὸ 1335³, ἐνῷ ξέρομε ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου ὑπῆρχε τότε ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔγραψε τὸ Ἐγκώμιό του ὁ Φιλόθεος, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ ἢ, ἀλλιῶτικα,

ζῶντος ἐπισκήφαντος, ἵνα κὰν τούτῳ μειζόνων ἄρα τύχη τῶν γερῶν, ἐκεῖ σέ ποὺ τῆς μονῆς ἔγγιστα θά πτοῦσιν» (ἡ ἀραίωση εἶναι δική μου). Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποὺ ἀναφέρεται ἄμεσως ὕστερα, ὅτι δηλαδὴ μετὰ λίγα χρόνια μία πολυάριθμη ὁμάδα Θεσσαλονικιωτῶν βρέθηκε σὲ ἐκεῖνον τὸν χώρο καὶ ἀνακάλυψε τὸ σῶμα τοῦ Νικοδήμου, γιατί ἡ διατύπωση καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συνηγορεῖ σ' αὐτό, ἀφοῦ πρέπει νὰ πρόκειται γιὰ τοποθεσία, ὅπου ὑπῆρχε καὶ κοινὸς χρηστος καὶ προσιτὸς σὲ ὅλους δρόμους, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν τέτοιος ὅποιος (δρόμος) βρίσκονταν μέσα στὰ τεῖχη, στὸν περίβολο τοῦ μοναστηριοῦ. Τὰ ἴδια προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὸ προσεχτικὸ διάβηγμα τῆς συνέχειας (σ. 182) τοῦ Ἐγκωμίου, ὅπως καὶ ἀπ' ὅσα σημειώνονται στὸ τέλος (σ. 185), ὅπου διευκρινίζεται συγκεκριμένα ὅτι ἡ ἐκκλησία κτίστηκε ὅπου, ἀκριβῶς, βρέθηκε ἡ σορὸς καὶ ὅπου εἶχε ἐναποθεθεῖ πάλι μὲ τιμὲς τὸ σκήνωμά του (σ. 182). Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ Νικόδημος ὄχι μονάχα μετάλαβε ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη (σ. 181), ἀλλὰ ἐκεῖ καὶ τιμήθηκε ὕστερα, δηλαδὴ κοντὰ μὰ ὄχι μέσα στὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη. Ἀπὸ τὰ πῶς πάνω προκύπτει ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου (ἐπομένως καὶ τὸ μοναστήρι τοῦ Φιλοκάλλη) πρέπει νὰ βρίσκονταν σὲ ἐξοχικὸ μέρος, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἔξοδο τῆς πόλεως, κοντὰ στὰ τεῖχη τῆς, τῶν βυζαντινῶν χρόνων.

1. Βλ. Μ. Γεδεών, ὁ.π., σ. 185: «ὁ τῆς ἁνῶ Ἱερουσαλὴμ ἐπόπτης καὶ κληρονόμος, ὡς ἐμοὶ τῆς προπετείας». Ὁ Φιλόθεος συνήθιζε, ὅπως φαίνεται, νὰ χρησιμοποιεῖ πολὺ τὴν ἔκφραση αὐτὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Βλ. Βασιλείου Σ. Ψευτογκᾶ, Φιλοθέου Κοκκίνου..., ὁ.π., σ. 161, στίχ. 270-273: «...Μακάριοι γὰρ φησιν οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, τὴν ἁνὼ δηλονότι μητροπολιν, τὴν νοτιήν Ἱερουσαλὴμ «τὴν τῶν πρωτοτόκων οἰκίαν τῶν ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς», αὐτὴν φημι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν» (ἡ ἀραίωση εἶναι δική μου). Δὲν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀναφορά στὴν ὁσία, ἁγία Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ στὴν ἁνὼ Ἱερουσαλήμ. Πρβλ. καὶ ἄλλες ἀναφορὲς σ' αὐτὴ στοὺς Ἰδιου, ὁ.π., σ. 280 (εὐρετήριο ὀνομάτων καὶ τοπωνυμιῶν). Γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ἐκφράσεως βλ. Christine Angelidi, Remarques sur la description de la Jérusalem céleste, «XVI Internationaler Byzantinistenkongress Wien 4-9 Okt. 1981. Akten». II Teil, 3 Teilband, σ. 207-215.

2. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Πρβλ. R. Jahn, ὁ.π., σ. 386, καὶ P. Magdalino, ὁ.π., σ. 284.

3. Βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδη, Μία ἐξαφανισθεῖσα..., ὁ.π., σ. 340-344. Ἀλλωστε καὶ γιὰ τὸ 1335 δὲν ἀναφέρεται πιά ἐκκλησία ἀλλὰ οἰκόπεδο τῆς Ἁγίας Ἱερουσαλήμ.

στήν ἀρχή τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ¹. Ὑπάρχει λοιπὸν ἡ πιθανότητα νὰ ἀντικατέστησε ἡ ἐκκλησία τοῦ Νικοδήμου τὶς λειτουργικὲς ἀνάγκες ποὺ ἱκανοποιούσε νωρίτερα ἡ ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλὴμ.

Σημειῶνω ἀκόμα ὅτι ἡ γενέτειρα τοῦ Νικοδήμου Βέροια φέρεται σάν τόπος τοῦ μαρτυρίου τῆς ἁγίας Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν παιδιῶν της, Σεκενδου, Σεκενδίκου καὶ Κηγόρου, τὸν 3ο μ.Χ. αἰ., στὰ χρόνια τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα Πρόβου καὶ ὅτι ὑπῆρχε καὶ σ' αὐτὴ τὴν πόλιν περιφημὴ ἐκκλησία, μιὰ καὶ ἡ Ἁγία Ἱερουσαλὴμ ἦταν ἡ πρώτη πολιοῦχος τῆς Βέροιας, ὅπου γινόταν καὶ μεγάλο ἐτήσιο, θρησκευτικὸ πανηγύρι στὴ μνήμη αὐτῆς καὶ τῆς Ἁγίας Σολομονῆς. Μάλιστα, ἡ ἐκκλησία αὐτὴ σωζόταν μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας καὶ κήκε σὲ πυρκαϊά².

Ἐξάλλου καὶ ἡ ὑπαρξὴ μέχρι σήμερα ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου στὴ Θεσσαλονικὴ δὲν εἶναι γεγονὸς χωρὶς σημασία, ἐὰν βέβαια δεχτοῦμε ὅτι εἶναι ἀφιερωμένη καὶ αὐτὴ στὸν ὅσιο Ἀντώνιο τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὅπως πιστεύω ὅτι συμβαίνει³.

1. Ὁ Μ. Γεωργίου, δ.π., σ. 186, γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος ἦταν ἡγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη καὶ θεωρεῖ πὺς πιθανὸ νὰ συνέβηκε τοῦτο πρὸ τοῦ 1340. Ἡ *Ana Cituridu*, δ.π., σ. 266, δέχεται ὅτι τὸ Ἐγκώμιο αὐτὸ γράφτηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ. καὶ ὅτι (σ. 267), ἐπειδὴ ὑπῆρχαν στενὲς σχέσεις μεταξὺ τῶν μοναστηριῶν τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Φιλοκάλλη, γνώριζε ὁ Φιλόθεος τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς τοῦ Νικοδήμου, ἐνῶ τὸ σωστὸ εἶναι ὅτι ὁ Φιλόθεος πρέπει νὰ ἤξερε ὅλα τὰ σχετικὰ, ἀφοῦ διατέλεσε ἡγούμενος (ἐκτὸς τῆς Λαύρας καὶ) τοῦ Φιλοκάλλη (βλ. Μ. Γεωργίου, δ.π., σ. 185 καὶ 186, ὅπως, ἐξάλλου, ρητὰ τὸ μνημονεῖαι καὶ ἡ ἴδια στὴ σμ. 35 τούτης τῆς μελέτης της). Πρβλ. ὁμοῦ καὶ Ρ. Magdalino (δ.π., σ. 282), ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ὁ Φιλόθεος συνέθεσε τὸ Ἐγκώμιο στὸν Νικόδημο τὴν ἐποχὴ πού ἦταν ἡγούμενος τοῦ Φιλοκάλλη, δηλαδὴ στὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ.

2. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1, Βέροια 1960, σ. 185-189, 212 καὶ 225, καὶ τ. 2, σ. 169 καὶ 189, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Τελευταῖα (Ἀθῆναι 1980) ἀνατυπώθηκε (ἀπὸ τὴ μητρόπολιν Βεροίας-Ναούσης, στὰ πλαίσια τῶν ἐκδόσεων ἡ ἐπανεκδόσεων τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων τῆς περιοχῆς της) ἡ ἀκολουθία της. Ὁ βίος της εἶναι κείμενο πού ἀγνοήθηκε καὶ δὲν ἀξιοποιήθηκε (ἀπ' ὅσα ξέρω), ἀν καὶ δημοσιεύτηκε πρὶν πενήντα χρόνια περίπου (τὸ 1935), καὶ, παρ' ὅλες τὶς γνωστὲς ὑπερβολὲς του, περιέχει ἀξιοπρόσεχτα στοιχεῖα (ἀκόμα καὶ ἱστορικὰ, γεωγραφικὰ κ.λ.), τὰ ὁποῖα εἶναι ἀγνωστα ἀπὸ ἄλλες πηγές.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 62-63. (Βλ. τὴ σημ. 65 καὶ τὶς εἰκ. 29 καὶ 30). Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἔπαθε βλάβες στοὺς σεισμοὺς τοῦ 1978, ἐπισκευάστηκε καὶ ἄρχισε νὰ ἐπαναλειτούργεῖ πρόσφατα (23 Μαΐου 1982). Τέλος, ἀπετέλεσε ἀντικείμενο μελέτης δυάδας νέων ἐρευνητῶν καὶ ἀνακοινώσεώς τους στὸ «Δεύτερο Συμπόσιο βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης», πού συγκλήθηκε τελευταῖα (9-11.4.1982) στὴν Ἀθῆνα, ἀπὸ τὴ «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία». Βλ. Πρόγραμμα καὶ περίληψεις ἀνακοινώσεων, σ. 92-93, ὅπου καταχωρίζεται περίληψη τῆς σχετικῆς ἀνακοινώσεως τῶν Χ. Σιὰ ξ α μ ἄ ν η -Σ τ ε φ ἄ ν ο υ καὶ Β. Κ ο ν ι ὀ ρ ο υ, μὲ τίτλο «Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Θεσσαλονίκης». Εὐχαριστῶ

Τὰ δύο αὐτὰ δεδομένα εἶναι μία ἀκόμα ἀφορμὴ γιὰ νὰ σκεφθεῖ κανένας πόσο χρήσιμη καὶ πολλαπλὰ ὠφέλιμη θὰ μπορούσε νὰ ἦταν μιὰ ἐξονυχιστικὴ, εἰδικὴ μελέτη ποὺ θὰ διερευνούσε τὶς σχέσεις καὶ τὶς ἀλληλοεπιδράσεις, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῶν δύο αὐτῶν πόλεων, δηλαδὴ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βέροιας.

Ἄλλωστε, ὁ Βεροιώτης ὁσιος Νικόδημος, γνωστὸς πιά ἅγιος τῆς Θεσσαλονίκης, θὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἓνας αἰώνιος καὶ ἀσπαστος κρίκος γιὰ τὸν σύνδεσμό τους, «ἐπινεύσει καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ»...

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Τελευταία (20-4-1983) ὁ φίλος ἐπίκουρος καθηγητὴς κ. Ἀπόστολος Γλαβίνας εἶχε τὴν καλὸσύνῃ νὰ μοῦ στείλει ἀνάτυπο δημοσιεύματος τοῦ πανεπιστημιακοῦ καθηγητῆ κ. Δημητρίου Γ. Τσάμη, ποὺ κυκλοφόρησε πρόσφατα μὲ τίτλο: «Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Φιλοθέου Κοκκίνου στὸν ὁσιο Νικόδημο, τὸ νέο», Ε.Ε.Θ.Σ. τοῦ Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 26(1981) 87-100. Ἀποτελεῖ νέα, ἐπιστημονικὰ ἀσφον ἐκδοση, μὲ διςἐλίδος (σ. 87-88) εἰσαγωγή. Καταχωρίζονται 52 βιβλιογραφικὲς κ.λ. σημειώσεις, γίνονται οἱ ἀπαραίτητες διορθώσεις κ.λ. καί, τέλος, δημοσιεύεται (σ. 100) καὶ πίνακας ὀνομάτων. Δυστυχῶς, δὲν ἦταν δυνατό νὰ γίνῃ πιά ἡ ἀναδιάρθρωση τῆς πρὶ πάντων ἐργασίας μου καὶ συγκεκριμένα ἡ παραπομπὴ στὴν κριτικὴ αὐτὴ ἐκδοση, γιατί εἶχε στοιχειοθετηθεῖ κιόλας ἡ μελέτη μου καὶ μάλιστα βρισκόταν ἤδη στὸ στάδιο τῆς δευτέρης διορθώσεως τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων.

τοὺς πρὶ πάντων ἐρευνητές, γιατί μοῦ προμήθευσαν φωτοτυπία ὁλόκληρης τῆς πολὺ ἐνδιαφέρουσας μελέτης τους, ποὺ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ 24 παραπομπές, ὅπου συγκεντρώνεται καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία. Οἱ δύο ἐρευνητές καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης πρέπει νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ βυζαντινὸ μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἀποδίδουν σ' αὐτὸ τὸ γεγονός ὅτι (ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου) ἦταν θεραπευτήριον τῶν ἀρρώστων φτωχῶν. Νομίζω ὅμως ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείεται ἡ περίπτωσις νὰ ἦταν ἀφιερωμένη ἡ ἐκκλησία αὐτὴ στὸν ὁσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀνέκαθεν θεραπευτὴς τῶν τρελῶν, σ' ὁλόκληρο τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 70-72 καὶ εἰκ. 25α, 25β καὶ 26, σ. 51, 55 καὶ 57. Ἐξάλλου, καὶ στὴ Βέροια ὑπῆρχε ἀνέκαθεν (δὴ καὶ σήμερα) καὶ ἐκκλησία (ἐνορία) τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ὅπου προσέτρεχαν γιὰ θεραπεία οἱ σωματικὰ (ὁμως, καὶ ὄχι οἱ ψυχικὰ) ἀρρωστοί. Ἐπομένως, ὁ συσχετισμὸς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὸ μοναστήρι τῶν θαυματουργῶν Ἁγίων Ἀναργύρων δὲν ἀποκλείει ἀναγκαστικὰ καὶ τὴν περίπτωσις νὰ εἶναι ἀφιερωμένη αὐτὴ στὸν ὁσιο Ἀντώνιο, τὸν νέο, τὸν Βεροιώτη, ἡ καὶ σ' αὐτόν, ὅπως συμβαίνει στὴν Ἀγία τοῦ Βόλου, ὅπου ὑπάρχει ἐκκλησία κτισμένη στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου τοῦ Μεγάλου καὶ ταυτόχρονα καὶ τοῦ Ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου, τοῦ Βεροιώτη. Καὶ αὐτὴ ἦταν πάντοτε θεραπευτήριον τῶν ψυχικὰ ἀρρωστων (τρελῶν). Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Ὁ Ὅσιος Ἀντώνιος..., σ. 74-77, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία, καὶ εἰκόνες (ἀρ. 42-46).

RÉSUMÉ

Georges Chionidis, Le moine saint Nicodème, le Nouveau, Veriote, troisième saint odoriférant de Salonique (XIIIe - XIVe s.) et certains problèmes autour de sa vie.

Le «Mémoire» de Philothéos, patriarche œcuménique de Constantinople, publié par M. Ghédéon (1911), sert de point d'appui pour la rédaction d'un «συναξάριον», à savoir d'une biographie de saint Nicodème, le Nouveau, qui reste inconnu quoiqu'il fut le troisième (autant que nous en sachions) saint odoriférant de Salonique.

L'intérêt porté à ce saint-là est dû à ses liens avec le monastère de Philokalli à Salonique, autour duquel s'est déjà formé une certaine «littérature», due notamment aux publications de R. Janin et de P. Macdalino, portant sur les églises et les monastères de la capitale macédonienne et, particulièrement, sur les études plus spécialisées de A. Tsitouridou et du professeur G. I. Théocharidis.

Pourtant, tout ce qui a été écrit jusqu'à présent au sujet de saint Nicodème est très peu, bien que sa vie fût fort intéressante et particulière.

D'après le matériel existant et à l'aide de la bibliographie disponible (qui se réfère à 32 notes poussant plus loin le commentaire de problèmes spéciaux), il s'ensuit que:

Nicodème est né à Veria de la Macédoine aux environs de 1260-1270 et il est mort vers 1308-1309.

De noble origine—sa famille était la plus notoire de la ville—il est très tôt devenu moine et il a même décidé de mener une vie d'ascète.

Il est fort possible qu'il a inauguré son activité de moine à la région Σκήτη de Veria et a fini par se trouver dans le monastère cénobite de Philokalli à Salonique.

Il a essayé de ramener à la voie du salut les prostituées de Salonique, ce qu'il a provoqué sa poursuite de la part du supérieur du monastère (ηγούμενος) et son envoi dans un couvent de campagne où il a trouvé la mort, assassiné par de malfaiteurs.

On l'a communiqué et enterré près de là, hors du monastère et de ce lieu

surgissait peu à peu un odorat (εὐωδία) qui a incité les chrétiens de chercher et de découvrir sa dépouille, intacte et nullement décomposée.

Après ces événements, on lui a conféré tous les honneurs mérités et on l'a de nouveau enterré au même lieu, par l'intervention personnelle de l'empereur byzantin Andronic le deuxième; on a même bâti une église «extramuros», près de sa tombe, à l'extérieur de monastère de Philokalli et les fidèles y venaient se procurer de myrrhe et de se guérir.

On raconte bien de miracles dûs à sa grâce; l'article en cite trois d'eux, les pus significatifs.

Les assassins de Nicodème ont été punis, arrêtés par les Catalans qui ravageaient la région (1308-1309).

Philothéos a ramassé tout le matériel pour la rédaction de son Mémoire élogieux, s'appuyant aux récits de tous ceux qui vivaient dans le monastère, chose qui, d'une part, comportait certaines difficultés, puisqu'il n'y avait pas de documents écrits, mais qui, d'autre part, facilitaient la situation, puisque Philothéos, lui-même, fut aussi l'un des supérieurs (ἡγούμενος) de ce monastère de Philokalli.